

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตจัดอยู่ในตระกูลอินโด – ยูโรเปียน (Indo – European) ซึ่งเป็นตระกูลภาษาที่มีรูปวิภัตติปัจจัย โดยภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตถือเป็นภาษาหนึ่งของประเทศอินเดียโบราณ แต่หากจะกล่าวไปแล้วทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตก็มีใช้ภาษาของประเทศอินเดียเสียเลยทีเดียว เพราะแท้ที่จริงแล้วภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีวิวัฒนาการมาจากภาษาพระเวทของชาวอารยัน “ซึ่งเป็นชนชาติที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนเหนือลุ่มแม่น้ำสินธุ ก่อนอพยพเข้ามาอยู่ในมัธยมประเทศ ภาษานี้มีการสืบต่อกันโดยทางมุขปาฐะ คือท่องจำกันด้วยปาก ยังไม่มีการจารึกหรือเขียนเป็นอักษร ซึ่งภาษาพระเวทนี้มีมาก่อนพุทธกาลประมาณ 700 – 800 ปี” (วิจิตรา แสงพลสิทธิ์, 2519. หน้า 96)

นักวิชาการทางภาษาได้แบ่งภาษาของตระกูลอารยันในอินเดียออกเป็น 3 สมัย (ปรีชา ทิชนพงศ์, 2534. หน้า 1) ดังนี้

ภาษาสมัยเก่า (Old Indian) หมายถึง ภาษาในคัมภีร์พระเวท (Vedic Language) ซึ่งภาษาสันสกฤต (Classic Sanskrit) ที่ปาณินิชาดเกลาเป็นอย่างดีก็อยู่ในสมัยนี้ด้วย ภาษาสมัยกลาง (Middle Indian) ได้แก่ ภาษาปราชฤต ซึ่งเป็นภาษาถิ่นชาวอารยันที่ใช้กันในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศอินเดีย ภาษาในสมัยนี้มีลักษณะโครงสร้างทางเสียง และโครงสร้างทางไวยากรณ์แตกต่างไปจากภาษาในสมัยเก่ามาก และสมัยสุดท้าย คือ ภาษาสมัยใหม่ (Modern Indian) ได้แก่ ภาษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ภาษาเหล่านี้แม้จะเข้าใจว่าสืบมาจากภาษาปราชฤต แต่มีลักษณะของภาษาผิดไปมาก เพราะมีภาษาตระกูลอื่นที่ไม่ได้สืบไปจากภาษาชาวอารยันเข้าไปผสมปะปนกันมากบ้างน้อยบ้าง แล้ว แต่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีต้นกำเนิดมาจากภาษาพระเวทโดยตรง แต่เดิมมิได้ชื่อภาษาสันสกฤต หากแต่มีชื่อภาษาว่า “ไวทิกภาษา (Vedic Language) ซึ่งเป็นภาษาที่ชาวอารยัน ใช้ติดต่อสื่อสารกัน และใช้เป็นภาษาสำหรับบันทึกบทสวดและสรรเสริญในคัมภีร์พระเวท” (วิสันต์ กฏแก้ว, 2545. หน้า 1) ไวทิกภาษาจึงถือว่าเป็นภาษาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวอารยัน เพราะ

เป็นภาษาที่ใช้ในศาสนา เพื่อสวดอ้อนวอนและสรรเสริญเทพเจ้า แต่ถึงนานวันไวทิกภาษาก็เริ่มมีภาษาของชาวพื้นเมืองที่อยู่ก่อนเดิมเข้ามาปะปนมากยิ่งขึ้น นักปราชญ์ผู้หนึ่งชื่อ ปาณินิ จึงเกรงว่าความเป็นภาษาอันศักดิ์สิทธิ์ของไวทิกภาษาจะเริ่มเสื่อมลดน้อยถอยลง “เขาจึงนำภาษาในคัมภีร์พระเวททั้งหลายมาศึกษา และจัดระเบียบกฎเกณฑ์ใหม่ให้รัดกุมยิ่งขึ้น สรุปเป็นสูตรเกือบ 4,000 สูตร โดยแบ่งออกเป็น 8 บท ใช้ชื่อหนังสือว่า อัมภราชยาयी (อษฺฐาฐยาयी) ซึ่งถือกันว่าเป็นไวยากรณ์เล่มแรกที่วางหลักเกณฑ์ได้อย่างรัดกุมที่สุด และมีชื่อเสียงที่สุดในโลก” (ปรีชา ทิ-ชินพงศ์, 2534. หน้า 2-3) โดยภาษาที่ปาณินิขัดเกลาขึ้นมาใหม่นี้ใช้ชื่อภาษาว่า สันสกฤต ซึ่งเสนอ จันทรเจริญ (2542. หน้า 10) กล่าวถึงที่มาและความหมายว่า “คำว่า สันสกฤต มาจาก ส + กฤต แปลตามตัวว่า ถูกกระทำให้ดีแล้ว หมายถึง ภาษาที่จัดระเบียบไว้เรียบร้อยดีแล้ว”

ด้วยเหตุที่ภาษาสันสกฤตมีกฎระเบียบตายตัว และมีกฎเกณฑ์มากมายจึงทำให้ผู้ที่ใช้ภาษานี้ได้จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้อย่างมากเท่านั้น นั่นก็คือ เฉพาะผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ เพราะเป็นชนชั้นเพียงสองวรรณะที่ได้รับการศึกษา จึงเป็นเหตุให้ภาษาถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ และด้วยความยากของภาษานี้เอง ทำให้ความนิยมใช้ของภาษาสันสกฤตเริ่มลดลง จนกระทั่งหยุดนิ่งไม่มีการพัฒนา และกลายเป็นภาษาตายไปในที่สุด

ส่วนภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีต้นกำเนิดจากภาษาพระเวทเช่นเดียวกับภาษาสันสกฤต แต่มีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากภาษาปรากฤตอีกทอดหนึ่ง แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีเป็นหัวข้อในวงสนทนาและวิพากษ์วิจารณ์ของนักวิชาการทางด้านภาษาจำนวนมาก เพราะยังไม่สามารถหาข้อสรุป และยุติข้อข้องใจนี้ได้ เนื่องจากนักภาษาแต่ละคนต่างก็มีข้อสันนิษฐานและเหตุผลที่น่าเชื่อถือ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้นักวิชาการคนอื่น ๆ เห็นพ้องต้องกันกับข้อสันนิษฐานที่ตนตั้งขึ้นได้ เพราะต่างคนต่างเชื่อในเหตุผลของตน โดยข้อสันนิษฐานที่นักวิชาการตั้งไว้นั้นบุญร่วม ทิพพศรี (2520. หน้า 4-6) ได้รวบรวมไว้หลายแนวคิด เช่น

บ้างมีความเชื่อตามความเชื่อที่สืบต่อกันมาในประเทศศรีลังกาว่า ภาษาบาลีก็คือภาษา “มาครี” หรือ “มคธนิรุตติ” หรือ “มาครีภาษา” ซึ่งเป็นภาษาของถิ่นที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น บ้างก็ไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่า ลักษณะของภาษามครีที่พบในศิลาจารึก ในบทละคร และจากนักไวยากรณ์ต่าง ๆ แตกต่างจากลักษณะของภาษาบาลี และบ้างก็มีความเห็นแตกต่างออกไปว่า ถิ่นกำเนิดของภาษาบาลีก็คือแถบภูเขาวินธัย เพราะภาษาบาลีมีลักษณะคล้ายกับภาษาปิตาจี

ถึงแม้แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีจะยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ เพราะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน แต่ทุกฝ่ายต่างยอมรับตรงกันว่า เดิมทีเดียวคำว่า บาลี หรือ ปาลี มิได้หมายถึงภาษา แต่หมายถึง "พุทธพจน์ ปาพจน์ และปริยัติธรรม อันเป็นดำรัสของพระพุทธเจ้า และเป็นภาษาิตของพระสาวกองค์สำคัญ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าคำว่า บาลี ไม่ใช่เป็นชื่อของภาษา แต่เป็นชื่อของตำราหรือคัมภีร์ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก" (อารีย์ สหชาติโกสีย์, 2513. หน้า 4)

ทั้งนี้ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตได้เข้ามามีอิทธิพลต่อภาษาไทยตั้งแต่ก่อนที่จะตั้งอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี ดังวรลักษณ์ พับบรจจ (2530. บทนำ) ได้กล่าวไว้ว่า "ภาษาบาลีและสันสกฤตน่าจะเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อภาษาไทย ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ของกรุงสุโขทัย เหตุที่สันนิษฐานดังนี้ เนื่องจากหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งเป็นหลักฐานการใช้ภาษาไทยที่เป็นลายลักษณ์อักษรชิ้นแรก ปรากฏว่ามีการใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตอยู่เป็นจำนวนมาก"

เส้นทางที่ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในภาษาไทยนั้นมีหลายเส้นทางด้วยกัน เช่น ทางการค้าขาย และทางการอพยพ แต่เส้นทางที่ถือว่าเป็นเส้นทางสำคัญที่มีผลกระทบต่อภาษาไทยมากที่สุด คือ ทางศาสนา "โดยภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้สำหรับบันทึกพระไตรปิฎก ตลอดจนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ส่วนภาษาสันสกฤตใช้สำหรับบันทึกพระไตรปิฎก ตลอดจนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน รวมทั้งวรรณคดีทั้งหลายของพวกพราหมณ์ วรรณคดีพระเวท" (วรลักษณ์ พับบรจจ, 2530. หน้า 12)

ถึงแม้การเข้ามาของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตจะมีเส้นทางด้านศาสนาเป็นสำคัญ แต่ทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อภาษาไทยเฉพาะคำศัพท์ที่ใช้ในทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ในการแต่งวรรณคดีและในการบัญญัติศัพท์หรือสร้างคำใหม่ ๆ จึงเป็นมูลเหตุให้มันักวิชาการหันมาสนใจและศึกษาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นจำนวนมาก ตัวอย่าง เช่น

กรมวิชาการ (2533. หน้า 34) กล่าวว่า "เมื่อความเจริญทางวิทยาการเกิดขึ้นในบ้านเมือง ความต้องการคำใช้ให้เพียงพอทำให้มีการสร้างคำขึ้นใหม่ในวงวิชาการต่าง ๆ เราเรียกศัพท์ที่สร้างใหม่ว่า ศัพท์บัญญัติ การสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้เราได้คำตามที่ต้องการ ศัพท์บัญญัติที่เกิดจากการเข้าสมาสมามาก เช่น จุลทรรศน์ วิสัยญีแพทย์ และธรณีวิทยา"

จันจิรา จิตตะวิริยะพงศ์ (2546. หน้า 70-73) กล่าวว่า "ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเป็นระยะเวลาอันนานนับศตวรรษทำให้ภาษาบาลีและสันสกฤตมีอิทธิพล

ต่อภาษาไทย และผู้ใช้ภาษาไทยเป็นอย่างมาก แต่ผู้รับภาษารับและซึมซับไปโดยไม่รู้ตัวทำให้โครงสร้างของภาษาไทยเปลี่ยนแปลงไปหลายประการทั้งทางด้านระบบเสียง ระบบคำ ระบบประโยค ตลอดจนจำนวนภาษา”

บรรจบ พันธเมธา (2518. หน้า 1) กล่าวว่า “ในบรรดาภาษาต่างประเทศที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรา เห็นจะไม่มีภาษาใดเกินภาษาบาลีสันสกฤต ทั้งนี้เพราะเรายืมคำภาษาทั้งสองมาใช้มากมาย ไม่แต่คำที่ใช้ในทางศาสนา แม้ในภาษาที่ใช้พูดกันทุกวัน คำที่ใช้ในวิชาการแขนงต่าง ๆ ตลอดจนชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ ก็เป็นภาษาบาลีสันสกฤตเสียเป็นส่วนใหญ่”

วิจิตรา แสงพลสิทธิ์ (2544. หน้า 99-111) ได้กล่าวเปรียบเทียบอิทธิพลทางภาษาที่มีต่อไทยระหว่างภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตว่า “ศัพท์ภาษาไทยส่วนมากยืมมาจากภาษาสันสกฤตแทบทั้งนั้น สังเกตได้จากชื่อ นามสกุลของบุคคลต่าง ๆ ชื่อสถานที่ บริษัทห้างร้านน้อยนักที่จะเป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี รวมทั้งคำศัพท์สูง ๆ ในทางศาสนาและวรรณคดีด้วย”

จากคำกล่าวข้างต้นเห็นได้ว่าทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตต่างเข้ามามีอิทธิพลต่อภาษาไทยและคนไทยเป็นอันมาก โดยที่คนไทยซึ่งเป็นผู้รับและซึมซับเอาวัฒนธรรมทางภาษาต่างก็ไม่ว่าตัว จนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้เราถึงได้ทราบว่าในภาษาไทยมีคำที่เราหยิบยืมมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังดูกลมกลืนไปกับภาษาไทยจนแทบแยกแยะไม่ออก ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากเหตุดังที่รัชช ปุณโณทก (2543. หน้า 52) กล่าวไว้ ดังนี้

คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษานั้นได้ถูกเปลี่ยนแปลงเสียงให้เป็นสำเนียงไทยเกือบหาเค้าภาษาเดิมไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงเสียงคำยืมภาษาอื่นตลอดจนเปลี่ยนแปลงความหมายนั้นเป็นไปตามธรรมชาติการหยิบยืม เพราะระบบเสียงของแต่ละภาษาย่อมไม่เหมือนกัน ดังนั้น การนำคำภาษาอื่นมาใช้พูดย่อมต้องดัดแปลงเสียงให้เหมาะกับลิ้นของคนไทย เพื่อความสะดวกในการออกเสียง ฉะนั้นภาษาบาลีและสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษาไทยจึงต้องเปลี่ยนแปลงรูป และเสียงตามกฎเกณฑ์ของภาษาไทยด้วย

เนื่องจากกฎการเปลี่ยนแปลงภาษาตามธรรมชาติของการยืมนี้เอง ทำให้ยากแก่การพิจารณาว่าคำใดเป็นคำไทยและคำใดเป็นคำยืม ทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้ทราบว่าคำมาจากภาษาใดนั้น คือ เปิดพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เพราะพจนานุกรมเป็นแหล่งรวบรวมคำที่มีอยู่ในภาษา และยังบอกชนิดคำ วิธีอ่าน ความหมาย และที่มาของคำ อีกทั้งยังเป็นเอกสารที่ทางราชการรับรอง จึงสามารถนำไปใช้ในการอ้างอิงได้อีกด้วย

ด้วยอิทธิพลของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามามีผลกระทบต่อภาษาไทยเป็นอันมากนั้น มีผู้ให้ความสนใจและได้ศึกษาไว้ คือ กฤตยวรรณ บัณฑิต ศึกษาและวิเคราะห์โดยจัดทำเป็นปริยญาณิพนธ์ เรื่อง คำสร้างใหม่ : ศึกษาจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ศึกษาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเกี่ยวกับเรื่องคำสมาส ปรากฏว่ามีคำสมาสทั้งสิ้น 971 คำ โดยแบ่งออกเป็น คำสมาสที่ไม่มีสนธิ 830 คำ และคำสมาสที่มีสนธิ 141 คำ

เมื่อทางสำนักราชบัณฑิตยสถานได้จัดทำพจนานุกรมขึ้นใหม่ คือ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ปรากฏว่ามีคำที่ใช้อยู่ในภาษาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรว่า ควรมีการศึกษาและค้นคว้าเรื่องคำสมาสขึ้นใหม่ เพราะภาษาไทยไม่เพียงแต่ยืมคำมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเท่านั้น หากแต่ยังยืมวิธีสมาสมาใช้ในการสร้างคำหรือบัญญัติศัพท์ใหม่ ๆ เพื่อให้มีคำเพียงพอต่อความต้องการใช้ภาษา อีกทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตยังเป็นภาษาที่มีอิทธิพลต่อภาษาไทยมากที่สุดด้วย

เนื่องด้วยยังไม่มีผู้ใดศึกษาและวิเคราะห์คำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์ว่าในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มีคำสมาสทั้งสิ้นกี่คำ และจะศึกษาโดยการเปรียบเทียบจำนวนคำสมาสที่พบในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เพื่อพิจารณาว่ามีการเปลี่ยนแปลงจำนวนคำหรือไม่

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. วิเคราะห์คำสมาสใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542
2. เปรียบเทียบจำนวนคำสมาส ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบจำนวนคำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542
2. ทำให้ทราบว่าในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มีจำนวนคำสมาสแตกต่างจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หรือไม่
3. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาเรื่องคำสมาส

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาเฉพาะคำสมาสที่มีวิธีการสร้างคำตามหลักวิธีการสมาสที่ปรากฏอยู่ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เท่านั้น โดยยกเว้นคำต่อไปนี้

(กลอน)	คือ คำที่ใช้ในบทร้อยกรอง
(ถิ่น)	คือ คำที่เป็นภาษาเฉพาะถิ่น
(แบบ)	คือ คำที่ใช้เฉพาะในหนังสือ ไม่ใช่คำพูดทั่วไป
(โบ)	คือ คำโบราณ
(ปาก)	คือ คำที่เป็นภาษาปาก
(ราชา)	คือ คำที่ใช้ในราชาศัพท์
(เล็ก)	คือ คำที่เล็กใช้
(สำ)	คือ คำที่เป็นสำนวน

2. ศึกษาเฉพาะคำสมาสที่กฤตยวรรณ บัณฑิตได้ศึกษาในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยเรื่อง คำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มีข้อตกลงเบื้องต้นดังต่อไปนี้

1. การนับจำนวนคำ หากคำมีความหมายเหมือนกันแต่ออกเสียงต่างกัน จะนับจำนวนคำตามการออกเสียง
2. คำที่มีหลายความหมาย ในการวิเคราะห์จะเลือกมาเฉพาะความหมายที่ใกล้เคียงกับความหมายรวมมากที่สุดเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

คำสมาส หมายถึง การนำคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาต่อกัน แต่จะต้องเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเท่านั้น โดยที่พยางค์สุดท้ายของคำหน้าจะต้องไม่ประวิสรรชนีย์หรือทัณฑฆาต ทั้งนี้เพื่อให้เวลาอ่านออกเสียงต่อเนื่องกัน ส่วนการแปลมักแปลจากหลังไปหน้า เพราะคำที่มีความหมายหลักในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมักจะอยู่ข้างหลัง โดยคำสมาสแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. คำสมาสแบบไม่มีสนธิ หมายถึง เป็นคำสมาสที่ไม่เปลี่ยนแปลงเสียง เมื่อนำคำมาต่อกัน แต่ออกเสียงให้ต่อเนื่องกัน เช่น กรรมกร อิศรภาพ ผลิตราย เป็นต้น
2. คำสมาสแบบมีสนธิ หมายถึง เป็นคำสมาสที่มีการเปลี่ยนแปลงเสียง เมื่อนำคำมาต่อกัน เช่น ธันวาคม มัคคุเทศก์ มโหฬาร เป็นต้น

